

PRAŽSKÁ PANELOVÁ SÍDLIŠTĚ V ČASE ■ PRAGUE PANEL HOUSING ESTATES DURING THE TIME

Ludmila Doudová

Článek vychází z podkladů výstavy Pražská panelová sídliště (Sál architektů, Staroměstská radnice, Praha, 31. května až 16. září 2012). Na základě vybraných pražských sídlišť a sídlištních celků ukazuje vývoj jejich výstavby od počátků využívání prefabrikovaných stavebních prvků na přelomu 40. a 50. let až po 80. léta 20. století. Současně je také zmíněna otázka regenerace či „humanizace“ sídlišť, jejich oživení a přizpůsobení se požadavkům současnosti. ■ The article, which is based primarily on documents of the exhibition Prague Panel Housing Estates (Old town hall, Prague, 31. 5. – 16. 9. 2012), presents developments at selected Prague housing estates from the time when prefabricated elements began to be used in the late 1940s until the 1980s. It also discusses regeneration or „humanisation“ of housing estates – their rejuvenation and adaptation to the requirements of modern living.

Panelová sídliště, sídelní celky s velkokapacitními domy, se nejintenzivněji stavěla v 60. až 80. letech 20. století. V Praze jsou kromě mnoha samostatných sídlišť, mezi něž patří např. Zahradní Město či sídliště Krč, také ucelené sídlištní komplexy – Jižní Město (Háje, Opatov, Litochleby a Chodov) a Jihozápadní Město (katastrální území Stodůlky). V pražských sídlištích žije 40 % obyvatel hlavního města, což představuje 470 000 lidí.

PROTOTYPY SÍDLIŠŤ

Myšlenka výstavby velkých obytných celků s hygienickými byty a společným zázemím se objevila již v 19. století. První skutečná sídliště však začala vznikat až mezi dvěma světovými válkami, a to především jako řešení stálého nedostatku bytů. Tvůrci sídlišť se stali levicoví teoretici a architekti, zejména Le Corbusier, sovětští a také němečtí avantgardisté. Nejstarší panelové sídliště s názvem Praunheim bylo vystavěno ve Frankfurtu nad Mohanem v roce 1926, tedy o více než čtvrt století před kolaudací prvního panelového domu v Praze.

V Československu se na přelomu 20. a 30. let 20. století myšlenkou hromadné bytové výstavby ve formě sídlišť zabývali přední avantgardní architekti a teoretici, a to zejména Karel Teige, Jaromír Krejcar, Karel Honzík ad. Zprůměrnění výstavby a racionalizaci stavebních procesů pak zavedl Tomáš Baťa ve Zlíně.

První sídliště v Praze vyrostla v místech vytyčených regulačním plánem Velké Prahy z roku 1930, který vypracovala Státní regulační komise (předchůdce Útvaru rozvoje hlavního města Prahy). Počítalo se v něm se vznikem velkých obytných celků např. na Proseku nebo na Invalidovně v Karlíně, v místě pozdější Solidarity ve Strašnicích, na Pankráci, v Holešovicích či Břevnově.

Nejstarší pražské proto-sídliště vyrostlo zčásti před druhou světovou válkou právě ve zmíněném Břevnově, mezi ulicemi Nad Kajetánkou a Pod Marjánkou. Bylo sice ještě postaveno tradičními řemeslnými metodami, z cihel, ale s již patrným principem prefabrikace, tj. průmyslové výroby a následného osazení typizovaných stavebních dílů, která je charakteristická pro pozdější panelová sídliště.

VÝVOJ DO ROKU 1948, PO ROCE 1948 A SOCIALISTICKÝ REALISMUS

Během druhé světové války byla přerušena stavební činnost a architekti se zabývali teoretickými přípravami nové organi-

zace stavebnictví. Bytovou otázku měly dále řešit centrálně řízené projektové a prováděcí závody, jejichž práce měla být racionalizována výrobou typizovaných konstrukčních i stavebních prvků.

Industrializace stavebnictví vyvolaná poválečnými hospodářskými a sociálními požadavky měla vést k opuštění řemeslné (a často pouze sezónní) práce, a tím ke zrychlení výstavby. „Prvním předpokladem k této změně bylo stanovení obecně platných norem a následné vypracování zásad standardizace (plochy bytů) a typizace.

Typizované stavební dílce s univerzálním uplatněním umožňovaly jejich sériovou výrobu a následnou montáž přímo na stavbě. Nové metody se poprvé prosadily během dvouletého hospodářského plánu v letech 1947 a 1948. V Praze byly ve větší míře použity prefabrikované stěny a stropy při stavbě sídliště Solidarita ve Strašnicích, které se vyráběly přímo na místě. Ostatní dvouletková bytová výstavba v Praze, např. kolem Vršovické třídy, Jeremenkovy ulice v Podolí nebo Horňátecké ulice v Kobylisích, byla realizována ještě tradičním zděním z cihel.“ [1]

Stavebnictví po roce 1948 trpělo nejen nedostatkem stavebního materiálu, jeho reorganizace s sebou rovněž přinesla špatně koordinovanou, neefektivní a kvapnou práci. Industrializace navíc způsobila pokles kvality řemeslné práce. V prosinci 1948 vznikl jako součást Československých stavebních závodů projekční ústav Stavoprojekt (v čele s architektem Josefem Havlíčkem) a dále pak byl vydán Typizační sborník (dvanáctisvazkové dílo vydané Studijním a typizačním ústavem v Praze, STÚ, v roce 1951) s dispozičními, konstrukčními, materiálovými a architektonickými řešeními.

Novou architekturou vytvořenou pro novou společnost byl „radostný“ a monumentální socialistický realismus. Ten měl představovat podle přání režimu „mluvící“ architekturu, která své obyvatele vychovává. Architektura socialistického realismu je plná patosu: fasády typově stavěných domů zdobí sloupová průčelí, sgrafita, keramické domovní znaky apod. Jednotlivé domy tvoří uzavřené nebo polouzavřené bloky s vnitřní zelení a hřišti.

URBANISTICKÉ PLÁNOVÁNÍ

Dějiny urbanistického plánování hlavního města začínají rokem 1920, kdy byla ustanovena Státní regulační komise pro hlavní město Prahu a okolí a následně přičleněním dosud samostatných městských částí vznikla tzv. Velká Praha. Regulační komise, působící v době mezi světovými válkami, ve svých plánech zpracovala téměř celou dnešní plochu Prahy a vytipovala řadu lokalit určených k bydlení, práci, odpočinku i dopravě, které byly zastavěny až dlouho po zániku komise.

Urbanistické plánování pokračovalo během druhé světové války i po ní, soustavná práce je však spojena až s rokem 1951, kdy v rámci magistrátu vznikla Kancelář pro územní plán hlavního města Prahy (v čele s architektem Jiřím Novotným), která byla společně s oddělením územního plánu (pod vedením architekta Běluše Arnolda) v roce 1961 připojena k nově vzniklému Útvaru hlavního architekta města Prahy (v čele s architektem Jiřím Voženílkem).

„Podobu pražského územního plánu podmiňoval tlak státu na extenzivní růst města, které se mělo stát industrializovanou socialistickou metropolí. Podporovaný příliv pracov-

ních sil si vynucoval neustálé hledání nových ploch k bytové výstavbě.“ [1]

PRVNÍ PANELOVÁ SÍDLIŠTĚ

Pokusy s panelovou technologií a se zprůmyslněním výstavby se uplatnily ještě koncem 50. let, a to ve velkých obytných celcích. Příkladem jsou Petřiny, Červený Vrch (obr. 1) a Vokovice (na výstavbu sídlišť Petřiny a Červený Vrch byla použita stavební soustava G 57).

Také se ale začínají ozývat první kritické hlasy upozorňující na neekonomickou výstavbu plnou nedodělků s domy nabízejícími omezené a nepřilíh praktické dispozice bytů atd. Následkem toho se od 60. let krátce objevují snahy o napravení počátečních chyb: s výstavbou je spojeno širší spektrum odborníků včetně sociologů a psychologů, usiluje se o větší variabilitu atp. V této době tak vyrostlo několik tzv. experimentálních sídlišť (viz článek str. 12 až 15, pozn. redakce), jejich představitelem je především karlínská Invalidovna (výstavěna pomocí konstrukce typu T 08B).

Přes všechny „neduhy“ je první etapa výstavby panelových sídlišť většinou chápána jako zdařilá. „Sídliště byla budována především v napojení na starší zástavbu a organicky tak zapadala do organismu města; v případě Invalidovny šlo dokonce o vyplnění proluky v rámci širšího pražského centra. Dále splňovala základní požadavky, jako je vlastní občanská vybavenost (obchody, kulturní zařízení, školky apod.). Domy svou výškou respektovaly lidské měřítko a v menší či větší

míře se také uplatnila snaha o výtvarné oživení či odraz světových architektonických vzorů (tzv. hotelové domy na Invalidovně a Petřinách).“ [1], (obr. 4 a 5)

SÍDLIŠTĚ 60. LET

V této době začala mohutná vlna výstavby, která si z počáteční fáze vzala mnohá poučení (zejména týkající se technologických postupů z Invalidovny). Docházelo však k výraznému omezování role urbanistů i architektů, investor kromě toho ještě zvyšoval počet plánovaných bytů a současně snižoval pořizovací náklady. „Architektura (...) byla nahrazena výstavbou, individuální přístup typovostí, kvalita díla kvantitou.“ [2]

V 60. letech přesto vzniklo v Praze několik kvalitních sídlišť, která si udržela „kontinuitu s původními modernistickými představami a zároveň je dokázala více nebo méně úspěšně skloubit se stále nenasytnějšími požadavky socialistického molochu. Jsou to především sídliště Krč (stavební soustava T 08B, pozn. autor.), Novodvorská a Malešice.“ [1], (obr. 2 a 3)

Počátkem 60. let se začalo stavět tzv. Severní Město (sídliště Prosek (obr. 6), Ďáblice, Kobylisy a Bohnice), kde na rozdíl od pozdějšího Jižního a Jihozápadního Města nešlo o nový městský celek založený „na zelené louce“, ale o soubor jednotlivých rozsáhlých sídlišť. (Při výstavbě Severního Města byly použity stavební konstrukční systémy T 06B a T 08B.) Velkým problémem té doby bylo neustálé zvyšování počtu podlaží – např. sídliště Bohnice svou monumentálností výrazně narušilo panorama Trojské kotliny.

3

Obr. 1 Josef Kubín: Návrh sídliště Červený Vrch, pohled směrem ke kulturnímu domu na ústředním náměstí, 1954, Útvar rozvoje hl. m. Prahy (ÚRM) ■ Fig. 1 Josef Kubín: Design of the Červený Vrch housing estate, view towards the culture house on the central square, 1954, City Development Authority Prague (ÚRM)

Obr. 2 Milan Procházka, Milan Polívka: Sídliště Malešice, perspektivní kresba, 1959, Útvar rozvoje hl. m. Prahy (ÚRM) ■ Fig. 2 Milan Procházka, Milan Polívka: The Malešice housing estate, perspective drawing, 1959, City Development Authority Prague (ÚRM)

Obr. 3 Josef Kalous, Josef Polák, Jaroslav Vlašánek: Sídliště Krč, skica, 1962, Útvar rozvoje hl. m. Prahy (ÚRM) ■ Fig. 3 Josef Kalous, Josef Polák, Jaroslav Vlašánek: The Krč housing estate, sketch, 1962, City Development Authority Prague (ÚRM)

Obr. 4 Emanuela Kittrichová, Jaroslav Horný a kol.: Interiéry bytů na Invalidovně, foto: autor neznámý, 1963, Útvar rozvoje hl. m. Prahy (ÚRM) ■ Fig. 4 Emanuela Kittrichová, Jaroslav Horný et al.: Interiors of the apartments in Invalidovna, photo by unknown author, 1963, City Development Authority Prague (ÚRM)

Obr. 5 Josef Polák, Vojtěch Šalda (vedoucí projektanti): Sídliště Invalidovna v Karlíně, pohled do nákupní pasáže, foto: Zdeněk Voženílek, 1966, Útvar rozvoje hl. m. Prahy (ÚRM) ■ Fig. 5 Josef Polák, Vojtěch Šalda (head designers): The Invalidovna housing estate in Karlín, view of a shopping passage, photo: Zdeněk Voženílek, 1966, City Development Authority Prague (ÚRM)

Obr. 6 Jan Růžička (vedoucí projektant): Sídliště Prosek, foto: Karel Neubert, 1974, Útvar rozvoje hl. m. Prahy (ÚRM) ■ Fig. 6 Jan Růžička (head designer): The Prosek housing estate, photo: Karel Neubert, 1974, City Development Authority Prague (ÚRM)

6

JIŽNÍ MĚSTO

Jedno z nejznámějších českých sídlišť, ztvárněné dokonce ve filmu „Panelstory aneb jak se staví sídliště“ režisérky Věry Chytilové z roku 1979, se stalo téměř synonymem pro veškerá negativa panelové výstavby. Jeho výslednou podobu silně ovlivnily politické změny a doba jeho výstavby se nakonec vyšplhala na úctyhodných 20 let – od prvních návrhů po dokončení. Jako vhodný prostor pro novou rozsáhlou výstavbu určil územní plán z roku 1964 oblast mezi obcemi Chodov a Háje, tehdy mimo katastr Prahy. Mírný terén se v blízkosti nově budované dálnice D1, s možností napojení na inženýrské sítě a v přímém kontaktu s volnou přírodou, jevil jako ideální.

Jižní Město se začalo realizovat podle soutěžního návrhu architekta Jiřího Lasovského a Jana Krásného z roku 1966.

„V podstatě na zelené louce vyrostlo nové město, původně koncipované jako čtyři samostatné čtvrti (Háje, Opatov, Litochleby a Chodov) celkem pro 80 000 obyvatel. Stereotypnosti tak velkého projektu mělo zabránit odlišné architektonické pojetí jednotlivých částí. Scelit tyto obytné soubory a vytvořit samostatně fungující město mělo společné centrum mezi Litochlebským náměstím a stanicí metra Opatov. Na dodnes prázdném prostranství by obyvatelé našli hlavní náměstí, radnici, kostel, obchody i kulturní vyžití. Na náměstí by volně navazoval Centrální park, který by svým podlouhlým tvarem spojil všechny čtvrti. Nízká a hustá zástavba by směrem k centru gradovala.“ [1]

Po roce 1970 se celý koncept autorsky rozpadl a většina původních idejí byla opuštěna. Navrhovaná čtyři centra splynula v neurčitý celek, výška zástavby vzrostla, namísto průmyslové oblasti vzniklo sídliště Jižní Město II., dále navázala nepřilíš vydařená samostatná výstavba v letech 1971 až 1980 a občanská vybavenost byla realizována pouze z malé části. (V části Jižního Města je použita stavební soustava T 08B.)

JIHOZÁPADNÍ MĚSTO

Jihozápadní Město s více než 60 000 obyvateli patří k nejmladším velkým sídlištním celkům v Praze (obr. 7, 8 a 10). Bylo realizováno podle projektu architekta Ivo Obersteina z roku 1968.

„Terénní konfigurace volného prostoru polí a sousedství přírodní rezervace Prokopského a Dalejského údolí se staly základem pro rozvrh funkčních ploch sídliště, dopravní kosturu i pro vymezení Centrálního parku s vodními plochami.“ [1]

Na rozdíl od Jižního Města, které bylo vybudováno původně bez plánů pro metro, koncept Jihozápadního Města již od svého počátku obsahoval trasu B metra vedoucí jeho středem.

„U stanic metra jsou lokální centra, v docházkové vzdálenosti osm minut bydlí 70 % obyvatel sídliště. Hlavní pěší cesta prochází vnitřními prostory obytných bloků, propojuje jednotlivá centra a Centrální park. Jádrem Jihozápadního Města je Sluneční náměstí s radnicí v Nových Butovicích. Mezi dvěma stanicemi metra je koncipován „městský bulvár“, na kterém jsou soustředěny obchody, služby a reprezentativní objekty. Průjezdna doprava je vedena po obvodových komunikacích.“ [1]

Díky tomu, že základní tým Ateliéru 7 Projektového ústavu hlavního města Prahy pod vedením Ivo Obersteina zůstal do 90. let víceméně stejný, podařilo se do současnosti udržet základní urbanistickou koncepci téměř beze změn (ne jako v případě Jižního Města, kde se bohužel autorský koncept rozpadl). Výjimkou je sídliště Velká Ohrada (čtvr-

7

8

9

tý obytný celek Jihozápadního Města) autorů Jana Bočana a Zdeňka Rothbauera, kde bylo místo původní rozvolněné kompozice obytného souboru nad Dalejským údolím navrženo devět uzavřených bloků na šachovnicové osnově.

Výstavba Jihozápadního Města začala roku 1976 a pokračuje až dodnes. (Na výstavbu sídlišť Nové Butovice a Stodůlky byla použita konstrukční soustava VVÚ ETA.) „Celkový vzhled sídliště poznamenala podobně jako Jižní Město nutnost striktně dodržovat objemovou typizaci panelových domů a hustotu zástavby. Přesto se architektům podařilo prosadit v rámci rigidní stavební výroby některé prvky, např. rohové sekce z panelů, které přinesly novou kvalitu prostorového řešení. Jednotlivé obytné soubory jsou samostatnými celky navrženými různými architekty Ateliéru 7, kteří využili tradiční městské struktury, především náměstí a bulváry, prvky drobné architektury, dodrželi vymezení poloveřejného a veřejného prostoru a spolupracovali s mladými umělci (Kurtem Gebauerem, Stefanem Milkovem, Olbramem Zoubkem a dalšími).“ [1]

REGENERACE, „HUMANIZACE“, REHABILITACE

Kritika panelové výstavby postupem času silila a vyvrcholila na počátku 90. let, podporována celkově svobodnější atmosférou po sametové revoluci. Diskuse o hrozícím nebezpečí spojeném s končící životností domů, následné návrhy bourání paneláků a jejich nahrazení jiným typem výstavby byly zhodnoceny jako nereálné a později nahrazeny masivními snahami o regeneraci a „humanizaci“ sídlišť (obr. 9 a 11).

Literatura:

- [1] Materiály z výstavy Pražská panelová sídliště (Sál architektů, Staroměstská radnice, Praha, 31. 5 – 16. 9. 2012), autoři výstavy a textů/authors of the exhibition and texts: Martina Flekačová, Milan Kudyn, Lucie Zadražilová, Klára Halmanová; kurátorka výstavy/curator of the exhibition: Klára Halmanová
- [2] Poche E.: Prahou krok za krokem. Praha a Litomyšl, Paseka 2001

Obr. 7 Exkurze architektů a projektantů na rozestavěné sídliště Lužiny, foto: Ivo Oberstein, 1983, soukromý archiv ■ Fig. 7 Excursion of architects and designers in the unfinished Lužiny housing estate, photo: Ivo Oberstein, 1983, private archive

Obr. 8 Model Slunečních domů na hlavním náměstí Jihozápadního Města, 1985, soukromý archiv ■ Fig. 8 Model of Solar houses on the main square of Jihozápadní Město, 1985, private archiv

Obr. 9 Jiří Novák: Křídla, 1987, foto: Hynek Alt (Vetřelci a volavky) ■ Fig. 9 Jiří Novák: Wings (mobile), 1987, photo: Hynek Alt (Aliens and Herons)

Obr. 10 Zimní radovánky ve vnitřním prostoru „rondelu“ na Lužinách, foto: Ivo Oberstein, 1988, soukromý archiv ■ Fig. 10 Winter merrymaking in the inner area of a “roundel” in Lužiny, photo: Ivo Oberstein, 1988, private archiv

Obr. 11 Barevné fasády panelových domů, Zahradní Město, foto: Tomáš Brabec, 2012, Útvar rozvoje hl. m. Prahy (ÚRM) ■ Fig. 11 Coloured house facades of the Zahradní Město housing estate, photo: Tomáš Brabec, 2012, City Development Authority Prague (ÚRM)

Sídlště se vylepšují zejména zateplením domů, barevným řešením fasád, nástavbou, výměnou oken a zábradlí balkonů, zasklením lodžii, značením jednotlivých domů rozlišujícími symboly pro zlepšení orientace ap. Tyto zásahy však s odstupem času hodnotíme spíše negativně. Mnohdy jsou totiž provedené „živelně bez ohledu na kontext“ [1] a někde nezohledňují dokonce ani funkčnost či statiku objektu. Kupříkladu dožívající umakartová bytová jádra jsou hromadně nahrazována zděnými koupelnami a toaletami, dispoziční řešení bytů je přebudovááno pomocí nových interiérových příček – oboje často bez posouzení statika.

„Na podporu zkvalitnění exteriérů sídlišť a úpravy infrastruktury byl pro obce v roce 2000 vyhlášen vládní program dotace ze státního rozpočtu. Finanční podpora na regeneraci panelových sídlišť je určena na jejich „přeměnu ve víceúčelové celky“ a „všestranné zlepšení obytného prostředí.“ [1]

10

11

fib SYMPÓZIUM TEL AVIV 2013

Pravidelné, každoroční sympozium *fib* se letos konalo netradičně již koncem dubna v izraelském Tel Avivu. Pozdější termín by byl asi z hlediska klimatických podmínek pro mnohé nepřijemný, i v dubnu tam bylo již dosti teplo. Cílem těchto setkání je šíření a výměna informací z oblasti výzkumu, vývoje a inovací ve všech částech betonového stavebnictví a stejně tomu bylo i v Izraeli. Hlavní téma letošního setkání bylo „Budovcnost stavitelství a betonu: technologie, modelování a výstavba“.

Program sympozia a související jednání *fib* komisi a pracovních skupin přivedly do Tel Avivu na šest dnů přední osobnosti konstrukčního betonu ze všech kontinentů. Vlastního sympozia se zúčastnilo téměř 300 odborníků z mnoha různých zemí.

Na úvodním zasedání převzal výroční *fib* Medal of Merit za mnohaleté zásluhy o rozvoj konstrukčního betonu Jean Francois Klein (Švýcarsko). Čestné členství *fib* bylo za celoživotní práci v rozvoji betonového stavebnictví uděleno Jamesi G. Toscasovi (USA).

Čti vyzvané přednášky v úvodní plenární sekci se dostalo Silvienu Marcusovi (USA), Armonu Benturovi (Izrael) a v závěrečné plenární sekci Michaelu N. Fardisovi (Řecko). Program přednášek probíhal

ZÁVĚR

„Sídlště byla od samého počátku kritizována pro svou uniformitu, nízkou estetickou kvalitu, necitlivost vůči okolnímu prostředí, anonymitu svádějící ke kriminalitě a vandalismu. Nedostatek pracovních příležitostí, center společenských aktivit a služeb vedl ke každodennímu vyliďňování sídlišť během pracovního dne.“ [1]

Řada těchto problémů na některých sídlištech, zvláště těch rozsáhlejších, bohužel přetrvává, zejména se to týká dojíždění za prací či absence přirozených míst k setkávání. A současný vývoj ani příliš nepodporuje výstavbu multifunkčních obytných celků – spíše vítězí monofunkčnost sídlišť bez snahy přiblížit se původnímu konceptu.

Mgr. Ludmila Doudová
e-mail: ludmila.doudova@seznam.cz
tel.: 601 337 997

souběžně ve třech až pěti sálech, postupně v devíti hlavních tematických sekcích. V odborném programu bylo předneseno 175 příspěvků, vydaný sborník má 718 stran.

V Tel Avivu byla opět cenami pro mladé vědce a inženýry ohodnocena jejich průkopnická práce a nevšední dosažené výsledky. Cenu získali: v kategorii „Návrh a výstavba“ Bente Skovseth Nyhus (Norsko) za práci „Consistent practical design of concrete structures“ a v kategorii „Výzkum“ Kamyab Zandi Hanjari (Švédsko) za práci „Structural behavior of deteriorated concrete structures“. Doufejme, že i mladí čeští vědci, výzkumníci či konstrukční inženýři najdou odvahu a přihlásí své práce do tohoto mezinárodního programu a dokážou je obhájit v tvrdé konkurenci svých vrstevníků.

Jana Margoldová

Obr. 1 Jean Francois Klein s manželkou po převzetí *fib* Medal of Merit

Obr. 2 President *fib* Gordon Clark předává čestné členství *fib* Jamesi G. Toscasovi

Obr. 3 Bente Skovseth Nyhus po převzetí *fib* Achievement Award for Young Engineers

1

2

3